

МУЗИЧНО-ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В УКРАЇНІ (XX – ПОЧАТОК XXI ст.)

У статті досліджено та проаналізовано музично-естетичне виховання учнів початкової школи в Україні – періоду XX початку XXI століття. Зазначається, що досягнення нового неможливо без урахування надбань усього багатівікового минулого. Це пояснюється соціально-політичними та ідеологічними причинами. Історія вітчизняної гуманітарної науки залишалася поза увагою дослідників як окремий і повноцінний об'єкт наукового дослідження. У роботі наголошується, що найбільш плідним і значним періодом розвитку музично-естетичної творчості в Україні є початок XX століття, адже на цей період припадає творчість і активна робота багатьох українських композиторів, громадських діячів, письменників, музикознавців, музикантів-виконавців, окремих творчих спілок і товариств.

Ключові слова: музично-естетичне виховання, виховання, мистецтво, початкова школа, модернізація, освіта, культурно-освітній простір, розвиток, духовність, культура.

Провідна роль у формуванні особистості належить учителю, і в першу чергу, – вчителю початкових класів, адже саме він закладає фундаментальні основи духовності, освіченості, культури та життєвого досвіду дитини. В умовах модернізації національної системи освіти постала необхідність переосмислити нагромаджену практику підготовки педагогів.

Сучасна початкова школа характеризується системними змінами у структурі та змісті навчального процесу, що зумовлює необхідність підготовки вчителя нової формації як професіонала й людини культури, здатного до формування, розширення та збагачення досвіду дитини.

Аналіз досліджень. На державному рівні проблеми підготовки вчителів відображені в законах України "Про освіту" [4], "Про вищу освіту" [3], Державній національній програмі "Освіта" (Україна XXI століття) [2], Національній доктрині розвитку освіти [5] та ін. Основним системоутворювальним чинником навчально-виховного процесу є не програма, а вчитель – творець психолого-педагогічних умов її реалізації. У Концепції національного виховання визначені виховні завдання загальноосвітньої школи, де серед основних – формування естетичної культури, розвиток естетичного досвіду особистості.

Аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчив неабиякий інтерес наукової громадськості до парадигмальних проблем розвитку освіти. Адже саме принципи, зміст, засоби, умови та форми функціонування тієї чи іншої парадигми стають визначальними в постановці вимог до особистості вчителя, у побудові навчально-виховного процесу педагогічного закладу. На слушну думку І. Шапошнікової, "тенденції зміни парадигми освітніх систем знаходяться у площині пошуку таких варіантів, де б кожна особистість не лише готувалася до соціальної адаптації у швидкоплинному середовищі і пристосовувалась до потреб часу, а й випереджала своїм духовним розвитком застарілі зразки світобачення старших поколінь". Сьогодні вимагає переорієнтації змісту освіти від раціоналізму до культуротворчості, оволодіння ефективними способами отримання, обробки та застосування різноманітної за якістю та кількістю інформації. Отже, об'єктивні зміни в економічному, політичному, соціокультурному житті суспільства вимагають підготовки творчих особистостей із цілісним досвідом, гармонійним сприйняттям навколишньої дійсності, зі сформованою системою ціннісних орієнтацій.

Виклад основного матеріалу. Сучасний культурно-освітній простір відзначається продукуванням і впровадженням у життя принципово нових педагогічних концепцій, систем, навчальних і виховних технологій. Але створення нового неможливо без урахування надбань усього багатівікового минулого. Це, по-перше, пояснюється тим, що за певних соціально-політичних та ідеологічних причин історія вітчизняної гуманітарної науки залишалася поза увагою дослідників як окремий і повноцінний об'єкт наукового дослідження.

Лише останнім часом з'явилися наукові розвідки, присвячені окремим видатним постатям або окремим локальним періодам, що вважалися своєрідними "білими плямами" в історії розвитку освіти України. Особливо це стосується вітчизняної музичної педагогіки. Існує нагальна потреба в дослідженні, яке б давало повне, глибоке та розгорнуте у часі уявлення про розвиток музично-естетичного виховання дітей, і, зокрема, учнів початкових класів.

В історії освіти України періодом національної самоідентифікації та самоутвердження є початок ХХ ст. Саме на цей період припадає виникнення, становлення та розвиток українського професійного театру, авангардові пошуки в усіх галузях мистецької діяльності, у тому числі й музичній. Ці процеси були суголосними провідним тенденціям світового гуманітарного руху, зокрема, музично-педагогічного. Саме цим пояснюється один із аспектів актуальності дослідження.

Науковцями визначено, що раніше продюковані ідеї не завжди використовувалися сучасниками і набували своєї "нової актуальності" лише з плином часу, тобто у майбутньому, за сприятливих для них соціально-педагогічних умов.

Найбільш плідним і значним періодом розвитку музично-естетичної творчості в Україні є початок ХХ століття. Діяльність видатних композиторів (В. Барвінський, А. Вахнянин, М. Вербицький, М. Вериківський, С. Воробкевич, П. Козицький, М. Колеса, О. Кошиць, М. Лисенко, М. Леонтович, С. Людкевич, Б. Лятошинський, В. Матюк, П. Ніщинський, Н. Нижанківський, Б. Підгорецький, Л. Ревуцький, П. Сокальський, Я. Степовий, К. Стеценко, Ф. Якименко та ін.), громадських діячів і письменників (Т. Шевченко, Б. Грінченко, М. Драгоманов, М. Грушевський, І. Франко, М. Павлик, Леся Українка та ін.), музикознавців (М. Грінченко, В. Витвицький, К. Квітка, Ф. Колеса, С. Людкевич, Ф. Шешко, О. Хоминський та ін.), музикантів-виконавців (І. Алчевський, С. Крушельницька, М. Менцинський, О. Мишуга), окремих творчих спілок і товариств того періоду – Київське відділення Імператорського російського музичного товариства, "Боян" (Львів та інші міста), "Просвіта" (Київ), "Торбан" (Львів), "Союз співацьких і музичних товариств" (Львів), Київське літературно-артистичне товариство та ін. значно вплинули на розвиток теорії та практики музично-естетичного виховання дітей та молоді. До цього слід віднести науково-методичні пошуки В. Смоленського, С. Миропольського, Б. Асаф'єва, Б. Яворського, чії ідеї зумовлювали розвиток саме музично-освітньої справи, зокрема теорії і практики музичної педагогіки.

У радянський період вітчизняної історії питання музично-естетичного виховання учнів початкових класів розглядалися лише в розлогодному контексті аналізу творчої діяльності окремих композиторів. Про це свідчать дослідження М. Гордійчука, М. Загайкевич, С. Павлишин, Л. Пархоменко та інших. Але за відповідних ідеологічних умов тих часів деякі аспекти педагогічної діяльності відомих митців, їхні духовно-релігійні настанови не розкривалися в повному обсязі.

Ця утворена наукова лакуна в останні десятиріччя була заповнена ґрунтовними дослідженнями, де висвітлена музично-педагогічна діяльність українських композиторів М. Леонтовича (Л. Іванова), К. Стеценка (Є. Федотов), С. Людкевича (С. Процик), В. Верховинця (Н. Дем'янко), Н. Вахнянина, В. Матюка, М. Копка (І. Фрайт) та інших.

Вивчення процесу становлення та розвитку музично-естетичного виховання в Україні досліджуваного нами періоду було предметом наукових праць його сучасників. Ця проблема розроблялася Д. Ахшарумовим, А. Вахнянином, С. Людкевичем, В. Матюком, С. Миропольським, П. Сокальським та ін. Саме вони, усвідомлюючи важливість музичного мистецтва у вихованні підростаючого покоління, зробили вагомий внесок у розвиток теорії музичного виховання, яка ґрунтувалася на результатах глибокого вивчення історико-культурних надбань нашого народу, що забезпечувало виховання дітей та молоді на національному ґрунті.

У педагогічній науці радянського періоду загальні питання історичного розвитку музично-естетичного виховання учнів, еволюції форм і методів навчання музики розглядалися в дослідженнях І. Анісімової, О. Апраксіної, Н. Добровольської, А. Калениченко, Л. Коваль, Д. Локшина, Є. Марченка, Л. Масол, В. Орлова, О. Ростовського, Г. Падалки, О. Рудницької, Л. Хлебнікової, Т. Цвелих, Г. Шевченко та інших. Ці роботи містять багатий фактичний матеріал, дають певні уявлення про тенденції та особливості музично-естетичного виховання в різних регіонах, на окремих історичних етапах.

Останнім часом здійснена низка дисертаційних досліджень, де розкривається сутність підготовки майбутніх фахівців до музично-педагогічної діяльності у галузі середньої та вищої освіти (Б. Брилін, Т. Грищенко, Н. Згурська, В. Крицький, В. Кузмичова, О. Ляшенко, І. Мостова, О. Овчарук, А. Омельченко, В. Орлов, Л. Побережна, Л. Проців, М. Семко, І. Сташевська, Т. Танько, В. Федорчук, Л. Шевченко та ін.). Ці праці визначають особливості окремих напрямків роботи щодо удосконалення музичної освіти та виховання дітей та молоді в сучасних умовах.

Але значних досліджень, де б висвітлювалися етапи становлення та наскрізний розвиток процесу загального музично-естетичного виховання учнів початкових класів в контексті розвитку освітніх процесів в Україні періоду ХХ – початку ХХІ ст., поєднання його з сучасною теорією та практикою відсутні. Це складає основне методологічне протиріччя, яке виникає між емпіричним досвідом практики музично-естетичного виховання минулого з сучасними змістовно-теоретичними підходами до цього процесу.

Історичне протиріччя виникає в результаті протистояння минулого та сьогодення. Це стосується і педагогічної сфери діяльності, коли розроблені та запроваджені навчально-виховні системи з плином часу випрацьовують свій ресурс. Тоді виникає протиріччя між потребами відповідного історичного періоду та вже застарілими педагогічними ідеями та концепціями.

В музично-естетичному розвитку дітей центральною є здатність до сприйняття мистецького твору й самостійного створення виразного образу, що відзначається оригінальністю, варіативністю, гнучкістю, рухливістю. Ці показники стосуються як кінцевого продукту, так і характеру процесу діяльності, з урахуванням індивідуальних особливостей і вікових можливостей дітей.

Л.С. Виготський зазначає: "Повнота і точність образів сприйняття залежать від опанування дітьми виразних засобів та естетичних еталонів, які дитина привласнює так само, як усю духовну культуру, і від рівня володіння операціями щодо співвіднесення їх із властивостями художнього об'єкта" [1].

Аналізуючи теорію і практику естетичного та музичного виховання, К. Ушинський підкреслював, що велике значення для розвитку особистості має музика, образотворче мистецтво, а також природа. Виняткову увагу педагог приділяв вивченню історії народу, рідної мови, літератури, особливо фольклору. Прагнувши розвинути у дітей поряд з інтелектуальною почуттєво-емоційну сферу К. Ушинський зазначав, що у всякій науці більш або менш є естетичний елемент, передавати який учням повинен наставник. Педагог вважав, що розвивати художньо-естетичне почуття слід не лише на основі змісту, а й форми проведення занять [7].

В. Сухомлинський найголовнішою якістю педагогічної культури вважав відчуження духовного світу дитини, здатність приділяти йому увагу і віддавати духовні сили кожному. Він цінував емоційність людської натури, вмів сприймати естетичне у всіх проявах життя і вчив цьому дітей, особливу роль відводив мистецтву. "В художньо-естетичному вихованні взагалі і в музичному особливо важливі психологічні настанови, якими вихователь керується, залучаючи дітей до світу прекрасного. Для мене головною була настанова на виховання здатності емоційно ставитися до краси і потреби у враженнях естетичного характеру. Важливу мету всієї системи виховання я бачив у тому, щоб школа навчила людину жити в світі прекрасного, щоб людина не могла жити без краси, щоб краса світу творила красу в ній самій" [6, с. 63]. Сухомлинський вважав, що справжнє пізнання мистецтва починається там, де людина пізнає красу для себе, живе у цій красі, прагне до неї.

В еволюції поглядів на музично-естетичне виховання ХХ століття займає особливе місце, тому що цій проблемі приділяється багато уваги і особливо вихованню засобами музики. Можливо, це пов'язано з технічними можливостями доступності музичного звучання порівняно з ХІХ століттям – століттям літератури. Серед творців та послідовників систем музично-естетичного виховання такі педагоги і композитори, як Еміль Жак-Далькроз, Золтан Кодай, Карл Орф.

В музично-естетичне виховання вкладається поняття здатності проникати у всі сфери життя, формувати естетичне ставлення до дійсності в цілому, а не тільки в мистецтві. Наведемо деякі визначення музично-естетичного виховання:

– музично-естетичне виховання – виховання здатності ціленаправлено сприймати, відчувати і правильно розуміти і оцінювати красу в оточуючій дійсності – в природі, в суспільному житті, в праці, в явищах мистецтва;

– введення людини в систему дій, що педагогічно організуються, для вироблення у неї бажаних вихователем естетичних почуттів, смаків, ідеалів, а також художньо-творчих здібностей (В.А. Разумний);

– залучення до естетичних цінностей і перш за все до головної з них – краси у всіх її проявах. Так як краса як цінність найбільше пов'язується з мистецтвом, то художньо-естетичне виховання вміщує і залучення до мистецтва, розвиваючи емоційну сторону не тільки сприйняття мистецтва, але й психіки людини;

– формування певного естетичного ставлення людини до дійсності. В процесі естетичного виховання виробляється орієнтація особистості в світі естетичних цінностей, залучення до цих цінностей. Формування і розвиток здібностей людини до естетичного сприйняття і переживання, її естетичний смак, ідеал.

Висновки. Отже, музично-естетичне виховання учнів початкових класів можна визначити як формування їх естетичного ставлення до дійсності, зміст якого поєднуючи в собі загальнолюдські, епохальні, регіональні, національні, професійні та індивідуальні риси, несе історично певний рівень людяності. Шляхи збагачення духовно-творчого потенціалу дітей різноманітні, але музично-естетичне виховання в цьому процесі є головним. Воно виступає підсумковим, завершальним елементом системи загального виховання. Проаналізована проблема музично-естетичне виховання учнів початкових класів потребує подальшого дослідження.

Використані джерела

1. Виготський Л.С. Психологія мистецтва / Л.С. Виготський. – Санкт-Петербург: Азбука, 2000. – 416 с.
2. Державна національна програма "Освіта" ("Україна ХХІ століття"). – К. : Генеза, 1994. – 21 с.
3. Закон України "Про вищу освіту" [Електронний ресурс] / Верховна Рада України; від 01.07.2014 № 1556-VII. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
4. Закон України "Про освіту" від 23.05.1991 № 1060-ХІІ. – [Електронний ресурс] / Офіційний портал Верховна рада України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>.

5. Національна доктрина розвитку освіти від 17.04.2002 № 347 [Електронний ресурс] / Офіційний портал Верховна рада України, 2002. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>.
6. Сухомлинський В.О. Духовний світ школяра. Вибрані твори в 5 томах / В. О. Сухомлинський. – К., 1976. – Т.1. – С. 280.
7. Ушинський К.Д. Вибрані педагогічні твори: у 2-х т. / К.Д. Ушинський. – К.: Радянська школа, 1983. – Т. 1. – 488 с.

Bogdanovich V.

MUSICAL-AESTHETIC EDUCATION ELEMENTARY SCHOOL STUDENTS IN UKRAINE (XX BEGINNING OF XXI CENTURY)

The article investigates and analyzes the musical-aesthetic education elementary school students in Ukraine – the period of the XX beginning of the XXI century. It is noted that attainment of the new is impossible without taking account of the achievements of all the centuries of the past. This is due to socio-political and ideological reasons. The history of national Humanities remained out of sight of researchers as a separate and complete object of scientific research. In the paper it notes that the most fruitful and significant period of development of musical-aesthetic art in Ukraine is the beginning of the twentieth century, because this period is the creativity and the active work of many Ukrainian composers, public figures, writers, musicologists, musicians, individual creative unions and societies.

The development of musical and aesthetic education in Ukraine the studied period has been the subject of scientific papers D. Akhsharumov, A. Vahnyanyna, S. Ludkevych, V. Mata, S. Miropolsky, P. Sokal, etc., and they, realizing the importance of music in the education of the younger generation who have made a significant contribution to the development of the theory of musical education, which was based on the results of in-depth study of historical and cultural heritage of our people, which ensured the education of children and young people on a national basis. The article stated that, in musical-aesthetic development of children is Central to the ability to perceive works of art and creating an expressive image, which is characterized by originality, variety, flexibility, mobility. These figures apply both to the end product and the nature of the process activities, taking into account the individual characteristics and age features of children.

Given the subject matter and purpose of education, can be defined as the formation of the aesthetic attitude of man to reality historically carries a certain level of humanity. Ways of enrichment of the spiritual and creative potential of the person various, but the musical and aesthetic education in this process is paramount.

Key words: *musical-aesthetic education, art, primary school modernization, development, spirituality and culture.*

Стаття надійшла до редакції 20.04.2016 р.